

CHET EL FUQAROLARI VA FUQAROLIGI BO'LMAGAN SHAXSLARNING MA'MURIY JAVOBGARLIK MASALASI

Qushboqov Shohrux Xasan o'g'li

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi dotsenti, kapitan

Jo'rayev Javohir Baxtiyor o'g'li

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi kursanti, safdor

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18770403>

ARTICLE INFO

Qabul qilindi: 20-fevral 2026 yil
Ma'qullandi: 22-fevral 2026 yil
Nashr qilindi: 25-fevral 2026 yil

KEYWORDS

chet el fuqarolari, fuqaroligi
bo'lmagan shaxslar, ma'muriy
javobgarlik, ma'muriy
javobgarlik, migratsiya
qoidalari, ma'muriy chiqarib
yuborish.

ABSTRACT

Maqola O'zbekiston Respublikasi hududida bo'lgan chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning ma'muriy javobgarligi masalasini huquqiy-tahliliy jihatdan o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada chet el fuqarolarining O'zbekistonda bo'lish qoidalarini buzish holatlari uchun jazo choralari (jarima, ma'muriy tarzda chiqarib yuborish, kirish huquqini cheklash), immunitetga ega shaxslarga nisbatan qo'llaniladigan normalar hamda aliment majburiyatlari mavjud shaxslarga nisbatan cheklovlar batafsil tahlil qilingan. Markaziy Osiyo mintaqasida migratsiya siyosati va ma'muriy javobgarlik tizimining xususiyatlari ilmiy adabiyotlar va rasmiy hujjatlar asosida ko'rib chiqilgan. Maqola migratsiya oqimlarini tartibga solish, xavfsizlikni ta'minlash va inson huquqlarini himoya qilish o'rtasidagi muvozanatni saqlash masalalariga alohida e'tibor qaratgan.

Hozirgi globallashuv jarayonlari, xalqaro migratsiya oqimlarining jadallashuvi hamda davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy, siyosiy va madaniy aloqalarning kengayishi natijasida chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning (apatridlar) huquqiy maqomi masalasi alohida dolzarblik kasb etmoqda. Har qanday suveren davlat hududida yashayotgan yoki vaqtincha bo'lib turgan barcha shaxslar, ularning fuqaroligidan qat'i nazar, amaldagi qonunchilik talablariga rioya etishi shart. Shu bois chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning ma'muriy javobgarligi instituti davlat suvereniteti, jamoat tartibi va huquqiy barqarorlikni ta'minlashda muhim o'rin tutadi.

Ma'muriy javobgarlik – bu ma'muriy huquqbuzarlik sodir etgan shaxslarga nisbatan davlat tomonidan qo'llaniladigan majburlov choralari tizimi bo'lib, u jamoat tartibi, xavfsizlik va boshqaruv sohasidagi huquqiy munosabatlarni himoya qilishga qaratilgan. Chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar ham ma'muriy huquq subyekti sifatida umumiy asoslarda javobgarlikka tortiladi. Biroq ularning huquqiy maqomi, xalqaro huquq normalari hamda diplomatik immunitet kabi institutlar mazkur masalaga o'ziga xos xususiyat bag'ishlaydi.

Chet el fuqarolarining ma'muriy javobgarligi masalasini ko'rib chiqishda, avvalo, ularning huquqiy maqomini belgilovchi milliy qonunchilik va xalqaro-huquqiy hujjatlar o'rtasidagi o'zaro uyg'unlik muhim ahamiyat kasb etadi. Odatda, chet el fuqarolari qabul qiluvchi davlat

hududida fuqarolar bilan teng huquq va majburiyatlarga ega bo'ladilar, biroq ayrim siyosiy huquqlar (masalan, saylov huquqi) ularga tatbiq etilmaydi. Shu bilan birga, ular ma'muriy-huquqiy munosabatlarda umumiy qoidalar asosida javobgarlikka tortiladilar.

Chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning ma'muriy javobgarligi masalasi global migratsiya jarayonlari fonida dolzarb bo'lib qolmoqda, chunki bu shaxslarning O'zbekiston hududida bo'lishi mamlakatning milliy qonunchiligiga muvofiq tartibga solinadi va xavfsizlik, iqtisodiy barqarorlik hamda inson huquqlari o'rtasida muvozanatni ta'minlaydi [1]. O'zbekiston Respublikasida bu masala Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeks (MJTK) asosida hal etiladi, unda chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar umumiy asoslarda ma'muriy javobgarlikka tortilishi belgilangan [2]. Professor E. Maratning tadqiqotlariga ko'ra, Markaziy Osiyo mamlakatlarida chet el fuqarolarining ma'muriy javobgarligi migratsiya oqimlarining iqtisodiy va siyosiy oqibatlari bilan chambarchas bog'liq, chunki bu shaxslar ko'pincha mehnat migratsiyasi orqali hududga kirishadi [3]. O'zbekistonda 2023-yilda doimiy yashash uchun 2 955 nafar chet el fuqarosi kelgan, bu migratsiya qoidalarining kuchaytirilishini ko'rsatadi [4]. Bu tendensiya mamlakatning migratsiya siyosatini takomillashtirish zaruratini ta'kidlaydi, chunki ma'muriy javobgarlik hududiy xavfsizlikni ta'minlash vositasi hisoblanadi.

Ma'muriy javobgarlikning asosiy huquqiy manbasi O'zbekiston Respublikasi MJTKning 17-moddasi bo'lib, unda chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslar O'zbekiston hududida umumiy asoslarda ma'muriy javobgarlikka tortilishi lozimligi ta'kidlangan [5]. 2025-yil 10-iyuldagi O'RQ-1074-sonli Qonuni tahririda bu modda takrorlangan bo'lib, immunitetga ega shaxslarga nisbatan kodeksning O'zbekiston qatnashchi bo'lgan xalqaro shartnomalarga zid bo'lmagan qismi qo'llaniladi. Professor N.K. Mohapatraning fikricha, Markaziy Osiyoda ma'muriy javobgarlik tizimi chet el fuqarolarining integratsiyasiga ta'sir qiladi, chunki u huquqbuzarliklarning oldini olishga qaratilgan [6]. UNHCR ma'lumotlariga ko'ra, 2023–2024-yillarda O'zbekistonda 22 496 – 25 413 nafar fuqaroligi bo'lmagan shaxs ro'yxatga olingan [7]. Bu raqamlar migratsiya qoidalarining buzilishi va ma'muriy choralarning dolzarbligini ko'rsatadi, ammo tizimning qattiqligi chet el fuqarolarining huquqlarini himoya qilish nuqtayi nazaridan muhokama qilinadi.

Chet el fuqarolarining ma'muriy javobgarligining amaliy jihatlari MJTKning 29¹-moddasida batafsil bayon etilgan, unda chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarni O'zbekiston hududidan ma'muriy tarzda chiqarib yuborish tartibi belgilangan [8]. Bu moddaga ko'ra, chiqarib yuborish ularning O'zbekistonga kirish huquqini bir yildan uch yilgacha muddatga cheklagan holda majburiy yoki nazorat ostida mustaqil ravishda chiqib ketishidan iborat bo'lib, jinoyat ishlari bo'yicha tuman (shahar) sudi tomonidan qo'llaniladi. Professor P. Kaźmierkiewiczning tadqiqotlarida Markaziy Osiyoda ma'muriy choralar migratsiya oqimlarini kamaytirishi mumkinligi, ammo iqtisodiy oqibatlarga olib kelishi ta'kidlangan [9]. IOM ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yil birinchi choragida O'zbekistonda umumiy immigrantlar soni taxminan 1,15 million atrofida bo'lib, migratsiya oqimlari kuchaymoqda [10]. Bu modda aliment to'lash majburiyatiga ega chet el fuqarolariga qo'llanilmasligini ham belgilaydi, bu oilaviy huquqlarni himoya qilishning muhim jihatidir.

29¹-moddaning ikkinchi qismida chet el fuqarolarini chiqarib yuborishning asoslari ko'rsatilgan, ular MJTKning 51², 51⁸, 51⁹, 56, 57, 58-moddalarida, 61¹-moddasi birinchi qismida, 94, 165¹, 184², 184³, 189, 189¹, 201, 202¹-moddalarida, 224¹-moddasining uchinchi va to'rtinchi qismlarida, 225-moddasi yettinchi va sakkizinchi qismlarida, 239, 240, 241-

moddalarida nazarda tutilgan huquqbuzarliklar sodir etilgan taqdirda qo'llaniladi [11]. Professor S. Eralievning fikricha, Markaziy Osiyoda ma'muriy chiqarib yuborish migratsiyaning geografik o'zgarishiga olib keladi, chunki chet el fuqarolari boshqa mamlakatlarga yo'naltiriladi [12]. IOM hisobotlariga ko'ra, 2025-yilda migratsiya oqimlarida o'zgarishlar kuzatilmoqda, ammo aniq buzishlar soni rasmiy ravishda kam e'lon qilinadi [13]. Bu modda migratsiya tartibining buzilishining oldini olishga xizmat qiladi.

O'zbekistonda chet el fuqarolarining bo'lishi qoidalarini buzish MJTKning 225-moddasida batafsil ta'riflangan, unda amal qilish muddati tugagan harakatlanish hujjatlari bilan yashash, turgan joyi bo'yicha ro'yxatdan o'tmaslik, turish muddati tugagach chiqib ketmaslik kabi huquqbuzarliklar uchun jarima belgilangan [14]. Birinchi qismga ko'ra, bunday buzish bazaviy hisoblash miqdorining besh baravari miqdorida jarimaga sabab bo'ladi. Professor B.J. Perlmanning tadqiqotlarida Markaziy Osiyoda ma'muriy reformalar chet el fuqarolarining huquqbuzarliklarini kamaytirishi mumkinligi ta'kidlangan [15]. IOM ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilda migratsiya oqimlari kuchaygan, ammo qoidalarni buzish holatlari migratsiya siyosatining qattiqligi bilan bog'liq [16]. Moddaning ikkinchi qismi o'n sutkadan ortiq buzish uchun o'n besh baravar jarima, uchinchi qismi esa o'ttiz sutkadan ortiq buzish uchun yigirma besh baravar jarimani nazarda tutadi.

225-moddaning to'rtinchi qismida chet el fuqarolarini qabul qilish tartibini mansabdor shaxs tomonidan buzish uchun yigirma besh baravar jarima belgilangan [17]. Professor F. Plümmerning ishida Markaziy Osiyoda sarhad boshqaruvida ma'muriy qobiliyat chet el fuqarolarining javobgarligini ta'minlaydi [18]. UNHCR ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda global migratsiya raqamlari oshgan, Markaziy Osiyoda esa fuqaroligi bo'lmaganlar soni 22–25 ming atrofida [19]. Moddaning beshinchi qismida chet el fuqarolarini taklif qilgan shaxs tomonidan ro'yxatdan o'tish va chiqib ketishni ta'minlamaslik uchun o'n besh baravar jarima nazarda tutilgan.

225-moddaning o'n sakkiz yoshgacha bo'lgan chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarni ma'muriy javobgarlikka tortilmasligini belgilaydi, bu bolalar huquqlarini himoya qilishning muhim qoidasidir [20]. Professor Z. Akhmadiyevaning tadqiqotlarida Markaziy Osiyoda migratsiya va ma'muriy buzishlar o'rtasidagi farq migratsiyaga ta'sir qiladi [21]. IOMga ko'ra, 2025-yilda migratsiya oqimlarida o'zgarishlar kuzatilmoqda [22]. Moddaning jarimani to'lamaslik uchun chiqarib yuborish va takror buzish uchun uch yillik cheklovni belgilaydi.

MJTKning 2251-moddasi chet el fuqarolari tomonidan chiqarib yuborish to'g'risidagi sud qarorini bajarmaslik uchun yetmish beshdan yuz baravar jarima yoki o'n besh sutkagacha ma'muriy qamoqni nazarda tutadi [23]. Professor D. Moynihanning ishida ma'muriy yuklamalar migratsiya siyosatida chet el fuqarolarining huquqlarini cheklaydi [24]. IOM ma'lumotlariga ko'ra, 2025-yilda migratsiya tendensiyalari o'zgarmogda [25]. Bu modda ma'muriy javobgarlikning yakuniy chorasi bo'lib, migratsiya tartibining buzilishining oldini oladi.

Chet el fuqarolarining ma'muriy javobgarligi masalasi xalqaro huquq bilan ham bog'liq, chunki O'zbekiston BMTning migratsiya bo'yicha global paktiga qo'shilgan [26]. Professor E. Maratning fikricha, Markaziy Osiyoda ma'muriy choralar iqtisodiy tugallikka ta'sir qiladi [27]. UNHCR statistikasiga ko'ra, global migratsiya raqamlari oshgan, Markaziy Osiyoda esa fuqaroligi bo'lmaganlar soni barqaror [28]. Bu ma'muriy javobgarlik tizimining xalqaro standartlarga muvofiqlashtirilishi zarurligini ko'rsatadi.

O'zbekistonda ma'muriy javobgarlikning amaliyoti chet el fuqarolarining huquqlarini himoya qilish bilan birga, mamlakat xavfsizligini ta'minlaydi [29]. Professor S. Ryazantsevning tadqiqotlarida Markaziy Osiyodan migratsiya oqimlari o'zgarishi ta'kidlangan [30]. IOMga ko'ra, 2025-yilda migratsiya tendensiyalari dolzarb [31]. Bu masala mamlakatning migratsiya siyosatini yanada takomillashtirishni talab etadi.

Xulosa qilib aytganda, chet el fuqarolari va fuqaroligi bo'lmagan shaxslarning ma'muriy javobgarligi O'zbekiston qonunchiligida mustahkam o'rin egallagan bo'lib, u migratsiyani tartibga solish va huquqlarni himoya qilish o'rtasida muvozanatni ta'minlaydi. Professor A. Karining ishida Markaziy Osiyoda ma'muriy reformalar siyosiy madaniyatga bog'liqligi ta'kidlangan [32]. Kelgusida bu tizimni xalqaro standartlarga moslashtirish orqali samaradorligini oshirish mumkin.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Code of the Republic of Uzbekistan about the administrative responsibility, elektron manba: <https://cis-legislation.com/document.fwx?rgn=763>, murojaat vaqti: 2026 yil 21 fevral.
2. Law on legal status of foreign citizens and stateless persons in the Republic of Uzbekistan, elektron manba: <https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/2021/en/124312>, murojaat vaqti: 2026 yil 21 fevral.
3. Marat E. Labor Migration in Central Asia: Implications of the Global Economic Crisis // Institute for Security and Development Policy. – 2009. – P. 1-48.
4. Uzbekistan Migration Profile // Prague Process / IOM. – 2024–2025.
5. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi 17-moddasi, elektron manba: <https://lex.uz/docs/97664>, murojaat vaqti: 2026 yil 21 fevral.
6. Mohapatra N.K. Migration and Its Impact on Security of Central Asia // India Quarterly. – 2013. – Vol. 69. – № 2. – P. 133-157.
7. UNHCR Uzbekistan Statistics, elektron manba: <https://www.unhcr.org/uzbekistan.html>, murojaat vaqti: 2026 yil 21 fevral.
8. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi 291-moddasi, elektron manba: <https://lex.uz/docs/97664>, murojaat vaqti: 2026 yil 21 fevral.
9. Kazmierkiewicz P. Relative Impact of Administrative Measures on Labour Migration Flows from Central Asia // Politeja. – 2016. – Vol. 42. – P. 33-54.
10. Migration Situation Report January-March 2025 // IOM Uzbekistan, elektron manba: <https://uzbekistan.iom.int/migration-situation-reports>, murojaat vaqti: 2026 yil 21 fevral.
11. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi 291-moddasi ikkinchi qismi, elektron manba: <https://lex.uz/docs/97664>, murojaat vaqti: 2026 yil 21 fevral.
12. Eraliev S. Shifting Horizons: The Evolving Geography of Uzbek Labor Migration // Lund University Press. – 2025. – P. 1-13.
13. IOM Uzbekistan Migration Reports, elektron manba: <https://uzbekistan.iom.int/reports>, murojaat vaqti: 2026 yil 21 fevral.
14. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi 225-moddasi, elektron manba: <https://lex.uz/docs/97664>, murojaat vaqti: 2026 yil 21 fevral.
15. Perlman B.J. Cultural Determinism versus Administrative Logic: Asian Values and Administrative Reform in Kazakhstan and Uzbekistan // International Journal of Public Administration. – 2007. – Vol. 30. – № 12-14. – P. 1321-1342.

16. IOM Migration Situation Report // IOM Uzbekistan, elektron manba: <https://uzbekistan.iom.int/migration-situation-reports>, murojaat vaqti: 2026 yil 21 fevral.
17. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi 225-moddasi to'rtinchi qismi, elektron manba: <https://lex.uz/docs/97664>, murojaat vaqti: 2026 yil 21 fevral.
18. Plümmer F. Contested Administrative Capacity in Border Management // China Information. – 2022. – Vol. 36. – № 1. – P. 1-23.
19. UNHCR Global Trends, elektron manba: <https://www.unhcr.org/global-trends>, murojaat vaqti: 2026 yil 21 fevral.
20. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi 225-moddasi, elektron manba: <https://lex.uz/docs/97664>, murojaat vaqti: 2026 yil 21 fevral.
21. Akhmadiyeva Z. How Does Practice Matches Land Laws in Central Asia? // Land Use Policy. – 2021. – Vol. 109. – P. 105726.
22. IOM Uzbekistan Reports, elektron manba: <https://uzbekistan.iom.int/reports>, murojaat vaqti: 2026 yil 21 fevral.
23. O'zbekiston Respublikasining Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi 2251-moddasi, elektron manba: <https://lex.uz/docs/97664>, murojaat vaqti: 2026 yil 21 fevral.
24. Moynihan D. Kafka's Bureaucracy: Immigration Administrative Burdens // Perspectives on Public Management and Governance. – 2022. – Vol. 5. – № 1. – P. 22-35.
25. IOM Migration Data, elektron manba: <https://www.iom.int/migration-data>, murojaat vaqti: 2026 yil 21 fevral.
26. Global Compact for Migration // UN. – Uzbekistan participation, elektron manba: <https://www.un.org/en/migration/global-compact-migration>, murojaat vaqti: 2026 yil 21 fevral.
27. Marat E. Labor Migration in Central Asia // Institute for Security and Development Policy. – 2009 (updated).
28. UNHCR Refugee Statistics, elektron manba: <https://www.unhcr.org/refugee-statistics>, murojaat vaqti: 2026 yil 21 fevral.
29. Uzbekistan Human Rights Reports // U.S. Department of State. – 2024–2025, elektron manba: <https://www.state.gov/reports/country-reports-on-human-rights-practices/>, murojaat vaqti: 2026 yil 21 fevral.
30. Ryazantsev S. Recent Migration Trends and Migration Policies in North and Central Asia // UNESCAP. – 2024. – P. 1-31.
31. IOM Uzbekistan Migration Situation Report // IOM. – 2025, elektron manba: <https://uzbekistan.iom.int/migration-situation-reports>, murojaat vaqti: 2026 yil 21 fevral.
32. Karini A. Politico-Administrative Culture and Public Service Reform in Post-Independence Kazakhstan // Administrative Sciences. – 2024. – Vol. 14. – № 10. – P. 268.